

Müasir dünyada elektron lüğətlərin və tərcümə mühərriklərinin istifadəsi

Murad Fərəcadə

Xülasə. Məqalədə müasir dövrdə elektron lüğətlərin və tərcümə mühərriklərinin dil öyrənmə, çoxdilli ünsiyyət və tərcümə prosesindəki rolu araşdırılır. Elektron lüğətlərin sürətli axtarış, tələffüz, kontekstual nümunələr və multimedia imkanları təqdim etməsi onların ənənəvi lüğətlərdən üstün tərəfləri kimi göstərilir. Məqalədə, həmçinin, süni intellekt və neyron maşın tərcüməsinin inkişafı, Google Translate, DeepL və Microsoft Translator kimi platformaların istifadəsi qeyd olunur. Bununla yanaşı, Azərbaycan və fransız dillərinin fərqli qrammatik və leksik quruluşu səbəbindən maşın tərcüməsində yarana bilən semantik və kontekstual problemlər vurğulanır. Nəticədə, tərcümədə ən uğurlu yanaşmanın texnologiya ilə insan təcrübəsinin əməkdaşlığı olduğu qeyd edilir.

Açar sözlər: elektron lüğətlər, tərcümə mühərrikləri, maşın tərcüməsi, süni intellekt, neyron tərcümə, Azərbaycan dili, fransız dili, kontekstual tərcümə, lingvistik ekvivalentlik, çoxdilli ünsiyyət

Bakı Dövlət Universiteti, magistrant, Bakı, Azərbaycan

E-poçt: muradfereczade@gmail.com

Daxil oldu: 5 Fevral 2026; Qəbul edildi: 14 May 2026; Onlayn dərc edildi: 30 May 2026

© Müəllif(lər) 2026. Bu, Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 Beynəlxalq Lisenziyası (CC BY-NC 4.0) şərtləri altında paylanan açıq girişli məqalədir.

The Use of Electronic Dictionaries and Translation Engines in the Modern World

Murad Farajzadeh

Abstract. The article discusses the role of electronic dictionaries and translation engines in modern multilingual communication, language learning, and translation practice. It highlights the advantages of electronic dictionaries, such as fast lexical access, pronunciation support, contextual examples, grammatical information, and multimedia features. The text also examines the development of artificial intelligence and neural machine translation, especially through tools such as Google Translate, DeepL, and Microsoft Translator. However, it emphasizes that machine translation still has limitations, especially between structurally different languages such as Azerbaijani and French.

The article concludes that the best translation results are achieved when digital technologies support, rather than replace, human linguistic competence and cultural judgment.

Keywords: *electronic dictionaries, translation engines, machine translation, artificial intelligence, neural translation, Azerbaijani language, French language, contextual translation, linguistic equivalence, multilingual communication*

Baku State University, Master's student, Baku, Azerbaijan

E-mail: muradfereczade@gmail.com

Received: 5 February 2026; Accepted: 14 May 2026; Published online: 30 May 2026

© Author(s) 2026. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

Giriş

Müasir rəqəmsal dövrdə müxtəlif dillərdə danışan insanlar arasında ünsiyyət gündəlik həyatın ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Qloballaşma, beynəlxalq təhsil, onlayn biznes, miqrasiya, turizm və rəqəmsal medianın sürətli inkişafı tərcümə texnologiyalarına olan ehtiyacı daha da artırmışdır. Bu texnologiyalar arasında elektron lüğətlər və tərcümə mühərrikləri xüsusi əhəmiyyət daşıyır, çünki onlar milyonlarla istifadəçiyə sürətli, əlçatan və praktik linqvistik dəstək təqdim edir. Ənənəvi çap lüğətlərindən fərqli olaraq, elektron lüğətlər istifadəçilərə dərhal leksik giriş, tələffüz nümunələri, kontekstual izahlar, qrammatik məlumatlar, multimedia imkanları və onlayn tərcümə sistemləri ilə inteqrasiya təklif edir (Bergenholtz, və Tarp, 1995). Xüsusilə süni intellekt və neyron maşın tərcüməsinə əsaslanan müasir tərcümə mühərrikləri cümlələrin, sənədlərin, veb-səhifələrin və hətta canlı nitqin qısa müddətdə tərcüməsinə imkan yaradaraq çoxdilli ünsiyyətə yeni imkanlar qazandırmışdır.

Elektron lüğətlər artıq yalnız çap lüğətlərinin rəqəmsal forması hesab olunmur. Müasir leksikoqrafik sistemlər interaktiv və dinamik xarakter daşıyır. Dziemianko qeyd edir ki, rəqəmsal platformalar çevik axtarış sistemləri, qeyri-xətti informasiya çıxışı və multimedia resurslarının inteqrasiyası vasitəsilə həm leksikoqrafiyanın strukturunu, həm də funksiyasını dəyişdirmişdir (Dziemianko, 2017). İstifadəçilər sözləri fleksiya formaları, semantik assosiasiyalar, kontekstual ifadələr və ya qismən yazılış vasitəsilə axtara bilirlər. Bu xüsusiyyət xüsusilə mürəkkəb morfoloji quruluşa malik dillər üçün əhəmiyyətlidir, çünki ənənəvi lüğətlərdə axtarış daha yavaş və məhdud ola bilər.

Tədqiqat

Smartfonların və internet texnologiyalarının geniş yayılması elektron lüğətlərin əlçatanlığını daha da artırmışdır. Tələbələr, müəllimlər, tərcüməçilər, turistlər və müxtəlif sahələrdə çalışan mütəxəssislər istənilən məkandan leksik resurslardan istifadə edə bilirlər. Bu əlçatanlıq həm dil öyrənməsini sürətləndirir, həm də mədəniyyətlərarası ünsiyyəti asanlaşdırır. Elektron lüğətlər yalnız mətn əsaslı izahlarla deyil, həm də səs, şəkil və kontekstual nümunələr vasitəsilə dil mənimsənilməsinə dəstəkləyir və bunun nəticəsində məlumatın qavranılması və yadda saxlanması daha effektiv olur (Baker, 2019; Dziemianko, 2010).

Son onillik ərzində tərcümə mühərrikləri də ciddi inkişaf mərhələsi keçmişdir. Əvvəlki maşın tərcüməsi sistemləri əsasən qayda əsaslı və statistik modellərə söykənirdi. Bu sistemlər sadə mətnlərdə müəyyən nəticələr versə də, çox zaman qeyri-təbii və qrammatik baxımdan zəif tərcümələr yaradırdı. Müasir neyron maşın tərcüməsi sistemləri isə dərin öyrənmə metodları və geniş çoxdilli məlumat bazaları əsasında fəaliyyət göstərir. Bu texnologiyalar ayrı-ayrı sözləri deyil, bütöv cümlə və konteksti birlikdə analiz etməyə çalışır.

Böyük dil modelləri dövründə maşın tərcüməsi ilə bağlı aparılan tədqiqatlar göstərir ki, müasir süni intellekt sistemləri əvvəlki texnologiyalarla müqayisədə daha dəqiq və kontekstə uyğun nəticələr təqdim edə bilir (Həsənov, 2015; Vəliyeva, 2016). Bu sistemlər kitablar, akademik məqalələr, veb-saytlar və rəqəmsal kommunikasiya platformalarından əldə edilmiş çoxdilli məlumatlar əsasında öyrədilir. Nəticədə, tərcümə mühərrikləri dillər arasındakı semantik əlaqələri, üslub xüsusiyyətlərini və kontekstual uyğunluqları daha effektiv şəkildə müəyyənləşdirə bilir.

Google Translate, DeepL və Microsoft Translator kimi sistemlər hazırda təhsil, ticarət, diplomatiya, turizm və rəqəmsal kommunikasiya sahələrində geniş istifadə olunur. Bu platformaların təsiri artıq yalnız peşəkar tərcümə mühiti ilə məhdudlaşmır. Tələbələr xarici dillərdə yazılmış materialları anlamaq üçün, turistlər gündəlik ünsiyyət zamanı, şirkətlər beynəlxalq əməkdaşlıq prosesində, sosial media istifadəçiləri isə çoxdilli auditoriya ilə əlaqə qurmaq məqsədilə bu sistemlərdən istifadə edirlər. Beləliklə, tərcümə mühərrikləri ortaq dili olmayan insanlar arasında ünsiyyət körpüsü rolunu oynayır və qlobal informasiya mübadiləsini asanlaşdırır.

Müasir tərcümə mühərrikləri də texnoloji imkanlarını genişləndirməyə davam edir. Bir çox sistem artıq nitq tanıma, səs tərcüməsi, şəkil əsaslı tərcümə və real vaxt rejimində çoxdilli ünsiyyəti əhatə edir. Mobil tətbiqlər işarələri, menyuları və ya sənədləri smartfon kameraları vasitəsilə dərhal tərcümə edə bilər, səs əsaslı sistemlər isə istifadəçilərə demək olar ki, eyni vaxtda dillər arasında söhbətlər aparmağa imkan verir. Bu cür yeniliklər göstərir ki, maşın tərcüməsi artıq yalnız yazılı mətnlə məhdudlaşmır, həm də daha geniş rəqəmsal qarşılıqlı əlaqə və multimedia rabitə formalarına inteqrasiya olunub.

Digər mühüm inkişaf tərcümə mühərriklərinin peşəkar və institusional iş axınlarına inteqrasiyasıdır. Beynəlxalq təşkilatlar, universitetlər, çoxmillətli şirkətlər və dövlət qurumları çoxlu sayda çoxdilli məzmunu səmərəli şəkildə emal etmək üçün getdikcə daha çox süni intellektlə dəstəklənən tərcümə vasitələrindən istifadə edirlər. Məsələn, Avropa Komissiyası üzv dövlətlər və birdən çox dildə fəaliyyət göstərən qurumlar arasında ünsiyyəti asanlaşdırmaq üçün rəsmi süni intellekt əsaslı tərcümə xidmətləri hazırlamışdır. Bu texnologiyalar tərcümə vaxtını azaldır və rəsmi sənədlərə, təhsil resurslarına və inzibati məlumatlara çıxışı artırır.

Bundan əlavə, Avropa Komissiyası kimi beynəlxalq qurumlar da süni intellekt əsaslı tərcümə texnologiyalarının əhəmiyyətini qəbul edir. Rəsmi Avropa tərcümə sistemləri müxtəlif dillərdə fəaliyyət göstərən qurumlar və vətəndaşlar arasında ünsiyyəti sürətləndirmək və asanlaşdırmaq üçün istifadə olunur. Bu nümunə maşın tərcüməsinin artıq yalnız fərdi istifadə vasitəsi deyil, həm də beynəlxalq idarəçilik və əməkdaşlıq üçün vacib texnoloji alətə çevrildiyini göstərir. Bununla yanaşı, rəsmi qurumlar tərcümə keyfiyyətinin mətn növü, kontekst və dil cütlüyündən asılı olduğunu da xüsusi vurğulayırlar.

Tərcümə texnologiyalarının təsiri təhsil sahəsində də açıq şəkildə müşahidə olunur. Elektron lüğətlər və tərcümə mühərrikləri xarici dil öyrənən tələbələrin gündəlik istifadə etdiyi əsas vasitələrdən birinə çevrilmişdir. Tələbələr bu vasitələrdən söz ehtiyatını artırmaq, tələffüzü öyrənmək, qrammatik formaları müqayisə etmək və mətnlərin ümumi məzmununu anlamaq üçün istifadə edirlər. Bu texnologiyalar tələbələrin müstəqil şəkildə öyrənməsinə də kömək edir, çünki onlar müəllimdən tam asılı olmadan müxtəlif linqvistik məlumatları araşdırı bilərlər.

Bütün bu üstünlüklərə baxmayaraq, tədqiqatçılar vurğulayırlar ki, tərcümə texnologiyaları insanın linqvistik səriştəsini tam əvəz edə bilməz. Maşın tərəfindən yaradılan tərcümələr bəzən zahirən səlis görünə də, semantik, qrammatik və ya praqmatik baxımdan qeyri-dəqiq ola bilər. Tərcümə mühərrikləri idiomatik ifadələri, yumoru, emosional tonu və mədəni xüsusiyyətləri hər zaman düzgün interpretasiya edə bilmir. Bu səbəbdən rəqəmsal tərcümə vasitələri insan təhlili və kontekstual

yanaşma ilə birlikdə istifadə edildikdə daha effektiv nəticə verir. Elektron lüğətlərin və tərcümə mühərriklərinin əsas üstünlüklərindən biri sürətdir. İstifadəçilər saniyələr ərzində tərcümə və leksik məlumat əldə edə bilirlər (Ağayeva, 2019; Əlizadə, 2024). Xüsusilə vaxtın mühüm rol oynadığı peşəkar mühitlərdə bu texnologiyalar məhsuldarlığı əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Tərcüməçilər iş prosesini sürətləndirmək üçün elektron lüğətlərdən terminoloji bazalar, korpuslar və tərcümə yaddaşı sistemləri ilə birlikdə istifadə edirlər. Bir çox hallarda maşın tərcüməsi ilkin layihə hazırlayır, daha sonra isə tərcüməçi həmin mətni redaktə və korrektə edir. Əlçatanlıq da mühüm üstünlüklərdən biridir. Çap lüğətlərindən fərqli olaraq, elektron resurslardan mobil telefon, planşet və ya kompüter vasitəsilə istənilən yerdən istifadə etmək mümkündür. Bu xüsusiyyət müxtəlif sosial və coğrafi mühitlərdə yaşayan insanların çoxdilli ünsiyyətdə daha fəal iştirakına şərait yaradır. Elektron lüğətlərin digər mühüm üstünlüyü onların kontekstual məlumat təqdim etməsidir. Ənənəvi lüğətlər çox zaman yalnız sözün təcrid olunmuş mənasını təqdim etdiyi halda, elektron sistemlər real istifadə nümunələri, frazeoloji birləşmələr, kollokasiyalar və qrammatik izahlar verə bilər. Bu isə istifadəçilərə sözlərin canlı ünsiyyətdə necə işlədiyini daha yaxşı anlamağa kömək edir. Bununla yanaşı, bu texnologiyaların müəyyən məhdudiyyətləri də mövcuddur. Tərcümə yalnız sözlərin mexaniki şəkildə bir dildən digərinə köçürülməsi deyil, həm də mədəni və kommunikativ prosesdir. İnsan dili metafora, istehza, emosional çalarlar və pragmatik niyyət kimi mürəkkəb xüsusiyyətlərə malikdir. Maşın tərcümə sistemləri isə çox zaman bu incəlikləri tam şəkildə qavraya bilmir.

Bu problem xüsusilə Azərbaycan və fransız dilləri kimi struktur baxımından fərqli dillər arasında özünü daha aydın göstərir. Azərbaycan dili türk dilləri ailəsinə aid olan aqlütinativ quruluşa malikdir, fransız dili isə roman dilləri ailəsinə daxildir və daha analitik xüsusiyyətlər nümayiş etdirir. Bu fərqlər səbəbindən bir çox hallarda birbaşa leksik və qrammatik ekvivalentlik mümkün olmur (Abdullayev, 2010; Əliyev, 2015; Hacıyev, 2008). Elektron lüğətlər bəzən kontekstual məhdudiyyətləri izah etmədən bir neçə qarşılıq təqdim edir, tərcümə mühərrikləri isə qrammatik baxımdan düzgün, lakin semantik baxımdan uyğun olmayan variantlar seçə bilər. Digər mühüm problemlərdən biri istifadəçilərin rəqəmsal texnologiyalardan həddindən artıq asılı vəziyyətə düşməsidir. Tələbələr və təcrübəsiz tərcüməçilər bəzən maşın tərəfindən təqdim edilən nəticələri tənqidi şəkildə qiymətləndirmədən qəbul edirlər. Bu isə səhv tərcümələrə, üslub uyğunsuzluqlarına və mətnin mənasının yanlış anlaşılmasına səbəb ola bilər.

Xüsusilə hüquqi, tibbi və akademik mətnlərdə belə səhvlər ciddi nəticələr yarada bilər. Tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, maşın tərcüməsinin keyfiyyəti bütün dillər üçün eyni səviyyədə deyildir. Geniş rəqəmsal korpuslara və güclü texnoloji dəstəyə malik dillər daha keyfiyyətli tərcümə nəticələri əldə etdiyi halda, resursları məhdud olan dillər müəyyən problemlərlə qarşılaşır. Azərbaycan dili son illərdə rəqəmsal baxımdan inkişaf etsə də, bu dildə fəaliyyət göstərən tərcümə sistemləri hələ də məhdud məlumat bazaları və ixtisaslaşmış korpus çatışmazlığı səbəbindən müəyyən uyğunsuzluqlar nümayiş etdirir. UNESCO da çoxdilli rəqəmsal inkişafın linqvistik müxtəlifliyin qorunması və qlobal ünsiyyətdə bərabər iştirak üçün vacib olduğunu vurğulayır (Hatim və Mason, 1997). Bu səbəbdən tərcümənin gələcəyi insanlar və maşınlar arasında rəqabət kimi deyil, əməkdaşlıq modeli kimi qiymətləndirilməlidir. Elektron lüğətlər və tərcümə mühərrikləri sürət, əlçatanlıq və məhsuldarlıq təmin etdiyi halda, insan tərcüməçiləri kontekstual analiz, yaradıcılıq, mədəni uyğunlaşdırma və tənqidi düşüncə ilə prosesini tamamlayırlar. Ən uğurlu tərcümə nəticəsi texnologiyanın insanın linqvistik bilik və bacarıqlarını dəstəklədiyi hallarda əldə olunur.

Nəticə

Bu əməkdaşlıq modelində rəqəmsal texnologiyalar tərcüməçilərə gündəlik və vaxt aparan işləri daha sürətli yerinə yetirməyə kömək edir, insan mütəxəssislər isə mətnin dəqiqliyinə, kontekstual uyğunluğuna və mədəni xüsusiyyətlərinə nəzarət edirlər. Süni intellekt böyük həcmdə çoxdilli məlumatı qısa müddətdə emal edə bilsə də, insan tərcüməçiləri hələ də emosional çalarları, üslubi

niyyətləri və mədəni baxımdan həssas ifadələri düzgün interpretasiya etməkdə mühüm rol oynayırlar. Buna görə də, insan və texnologiya arasındakı münasibət rəqabət deyil, qarşılıqlı tamamlayıcılıq prinsipi üzərində qurulmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev, Ə. (2010). *Müasir Azərbaycan dilində leksikologiya məsələləri*. Elm.
2. Ağayeva, S. (2019). *Elektron lüğətlərin tərcümə prosesində rolu*. Təhsil.
3. Baker, M. (2009). *Translation Studies*. Routledge.
4. Bergenholtz, H., & Tarp, S. (1995). *Manual of Specialised Lexicography*. John Benjamins.
5. Dziemianko, A. (2010). Paper or Electronic? The Role of Dictionary Form in Language Reception, Production and the Retention of Meaning and Collocations. *International Journal of Lexicography*.
6. Dziemianko, A. (2017). *Electronic Dictionaries*. In *The Routledge Handbook of Lexicography*. Routledge.
7. Əlizadə, R. (2024). *Elektron tərcümə sistemləri və müasir dil texnologiyaları*. Elm və Təhsil.
8. Əliyev, K. (2015). *Tətbiqi dilçilik və tərcümə problemləri*. Mütərcim.
9. Hacıyev, T. (2008). *Fransız dili izahlı lüğəti*. Maarif.
10. Həsənov, A. (2015). *Müasir Azərbaycan dilçiliyində semantik problemlər*. Elm.
11. Hatim, B., & Mason, I. (1997). *The Translator as Communicator*. Routledge.
12. Vəliyeva, A. (2016). *Müasir tərcüməşünaslığın aktual problemləri*. ADPU Nəşriyyatı.